

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Варфоломєєва Віталія Валерійовича «Криміналістична
характеристика та методика розслідування ввезення, виготовлення, збуту і
розповсюдження порнографічних предметів в Україні», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Захист моралі є пріоритетним для держави та суспільства завданням. Втрата морально-ціннісних орієнтирів є однією з основних детермінант, що призводить до десоціалізації особи та її трансформації у кримінального правопорушника. З метою відвернення потенційно негативних наслідків у чинному кримінальному законодавстві України передбачено кримінальну відповідальність за вчинення низки суспільно небезпечних діянь, які посягають на суспільні відносини у сфері моралі взагалі та моралі статевих стосунків зокрема. Одним із таких кримінальних правопорушень є ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів. Останнім часом проблема обігу порнографічної продукції є однією із найбільш дискусійних, що зумовлено відсутністю єдиного розуміння ступеню суспільної небезпечності таких діянь, а також наявністю вагомих підстав для актуалізації питання щодо доцільності її подальшої криміналізації. Водночас, із урахуванням сучасної кримінологічної ситуації, а також того, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 301 Кримінального кодексу України складає достатньо значний процент із загальної кількості суспільно небезпечних діянь, можна констатувати, що на сьогоднішній день в Україні відсутні повноцінні та сучасні методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із ввезенням, виготовленням, збутом і розповсюдженням порнографічних предметів.

Необхідно констатувати, що наразі існує достатня кількість наукових праць, в яких вчені зробили спробу вирішити окремі проблеми, котрі виникають на стадії досудового розслідування фактів незаконного обігу порнографії. При цьому технічний прогрес сприяє інтенсифікації криміногенних загроз у цій сфері, зумовлених трансформацією способів вчинення таких кримінальних

правопорушень. Це, зокрема, призводить до їх латентності. Отже, вказане свідчить про актуальність та своєчасність обраної дисертантом теми дисертаційного дослідження, яке спрямовано на вирішення проблеми ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів.

Метою дисертації є вирішення проблем, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів в Україні. Під час дослідження автором було використано відповідні нормативно-правові акти, а також зарубіжні та вітчизняні наукові праці з теорії та історії держави та права, криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, кримінології, інформатики тощо. Вказане свідчить про наявність системного та комплексного підходу до вирішення поставлених завдань, а також правильний вибір методології дослідження. За допомогою діалектичного підходу, а також загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) в роботі встановлено та деталізовано зміст складових криміналістичної характеристики, а також методики та тактики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із ввезенням, виготовленням, збутом і розповсюдженням порнографічних предметів в Україні (всі розділи). У дослідженні також застосовувалися спеціально-правові методи, зокрема: *формально-логічний* та *логіко-семантичний методи* дали змогу з'ясувати та поглибити методологічні засади побудови понятійно-категоріального апарату (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2, 3.3); метод *контент-аналізу* надав можливість опрацювати матеріали кримінальних проваджень за окремими кількісно-якісними показниками (розділи 2–3); метод *експертних оцінок* використано для з'ясування ефективності правозастосовної діяльності (розділ 2–3); *психологічні* методи сприяли уточненню криміналістичної характеристики осіб, які вчиняють досліджуване кримінальне правопорушення, а також встановленню механізму перешкоджання досудовому розслідуванню (розділ 1, підрозділ 3.3); за допомоги методу *структурно-функціонального аналізу* досліджено особливості використання спеціальних знань при розслідуванні досліджуваного кримінального правопорушення (підрозділ 3.2), за допомогою *системно-*

структурного методу було визначено перспективи удосконалення методологічного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України (розділи 2–3); *статистичні та математичні методи* були використані для аналізу статистичної звітності щодо особливостей проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України (всі розділи). Всі методи були застосовані у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та аналітичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, ЗМІ, матеріали судової практики (досліджено 218 вироків судів України, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень), слідча та прокурорська практика.

Структура дисертації складається із вступу, трьох розділів, пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації логічно побудована та повністю відповідає меті і задачам дослідження. Новизна дослідження підтверджується тим, що робота є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів, в якому уточнено криміналістичну характеристику, а також запропоновано шляхи вирішення тактичних та методичних проблем розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні із урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності.

У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема: вперше: розроблено алгоритм протидії перешкоджанню розслідуванню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України; запропоновано диференціацію слідчих (розшукових) дій, які проводяться за фактом ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів; на підставі аналізу судової практики запропоновано диференціацію елементів слідчих ситуацій, які можуть виникнути під час

досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України; запропоновано змістовні складові міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи із дослідження об'єктів, які мають ознаки порнографії; умотивовано внесення змін та доповнень до кримінально-процесуального законодавства, зокрема ч. 1–3, 5 ст. 240 КПК України щодо особливостей проведення слідчого експерименту, а також до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіа» в частині визначення дефініції предметів еротичного характеру, порнографічних предметів та дитячої порнографії.

В дисертації удосконалено: теоретичні підходи до визначення криміналістично значущих ознак особи кримінального правопорушника, який вчиняє суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 301 КК України; теоретичні підходи до тактичних особливостей проведення слідчого експерименту для відтворення дій, обстановки, обставин ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів; доктринальне бачення об'єктивізації процесу використання спеціальних знань при розслідуванні ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні; теоретичні підходи до оцінки матеріалів, які можуть бути віднесені до предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України.

Дістали подальшого розвитку: гносеологічний підхід до визначення завдань, які мають бути вирішені під час вивчення обстановки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України; диференціація слідів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру; визначення особливостей тактики огляду місця події за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено предмет та обстановку ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, а також представлено критичний погляд на нормативне та доктринальне визначення поняття

порнографічних предметів, визначено і доопрацьовано найбільш прийнятний аналітичний підхід до встановлення особливостей обстановки ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні.

Розділ 2 «Організація розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» охоплює три підрозділи, в яких розглянуто особливості огляду місця події та обшуку за фактом ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні, типові слідчі ситуації, комплекси слідчих дій та інших заходів, необхідних для розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні, обставини, що підлягають встановленню під час розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні.

Автор вірно зауважує, що всі комплекси слідчих дій мають бути спрямовані на вирішення таких завдань: 1) встановлення кореляції між кримінально протиправною подією та певною особою/особами, якщо кримінальне правопорушення вчинено у співучасті; 2) встановлення кореляції між потерпілими особами та кримінально протиправною подією; 3) встановлення кореляції між суб'єктом кримінального правопорушення і потерпілим; 4) визначення об'єктивних умов, в яких було реалізовано суспільно небезпечний умисел; 5) встановлення просторових та часових меж вчинення кримінального правопорушення; 6) визначення взаємозв'язків між фактично підтвердженими іншими видами кримінальних правопорушень; 7) визначення потенційного існування інших суспільно небезпечних діянь, вчинених у сукупності із діянням, передбаченим ст. 301 КК України; 8) виключення факту інсценування кримінального правопорушення.

Розділ 3 «Тактичне забезпечення розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів» складається із трьох підрозділів, в яких розглянуто тактичні особливості проведення слідчого експерименту для відтворення дій, обстановки, обставин ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, особливості

використання спеціальних знань при розслідуванні ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, викладено специфіку протидії перешкоджанню розслідуванню ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів.

Із урахуванням потреб сучасної судово-експертної діяльності, а також положень розділу IV Закону України «Про судову експертизу» автор виокремлює змістовні складові міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи із дослідження об'єктів, які мають ознаки порнографічних предметів: 1) залучення фахівців із інших держав для надання консультацій із особливостей оцінки предметів на наявність ознак порнографічних предметів; 2) залучення фахівців із інших держав для спільного проведення судових експертиз (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» та ст. 542 КПК України); 3) обмін досвідом із експертними установами зарубіжних країн шляхом стажування судових експертів для підвищення рівня кваліфікації із судово-мистецтвознавчої, судово-психологічної та комп'ютерно-технічної експертизи; 4) встановлення міжнародних наукових зв'язків з метою приведення у відповідність та до єдиного зразку методик оцінки предметів, які містять ознаки порнографічних предметів (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 24 Закону України «Про судову експертизу»).

За результатами комплексного дослідження дисертантом сформульовано науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони використовуються у науково-дослідній діяльності – для здійснення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток криміналістики та науки кримінального процесу за відповідними напрямками; законотворчій діяльності – при розробці нових нормативно-правових актів, підготовці змін і доповнень до КПК України щодо проведення

окремих слідчих (розшукових) дій, а також до Закону України «Про медіа» в частині удосконалення понятійного апарату; правозастосовній діяльності – для підготовки організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; освітньому процесі – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, досить повно відображені у 7 наукових працях, серед яких 5 статей у наукових фахових періодичних виданнях (1 – у науковому періодичному виданні іншої держави), 2 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та практично повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог. Дисертація виконана дисертантом самостійно, при використанні наукових праць інших авторів у тексті дисертації є належно оформлені посилання на відповідні джерела.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, треба звернути увагу на окремі суперечності.

1. У висновках до роботи автор вказує, що ним доопрацьовано заходи протидії перешкоджанню розслідуванню ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів: 1) забезпечення спільної участі в огляді місця події за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України, інспекторів-криміналістів та спеціалістів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України з метою гарантування об'єктивного та неупередженого огляду та формування належної доказової бази; 2) передбачення обов'язкової фото- та відеофіксації слідчих дій

під час розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів; 3) за необхідності та наявності обґрунтованих сумнівів в достовірності та об'єктивності висновку судового експерта – призначення та проведення повторної експертизи експертами з інших установ, додаткових досліджень для конкретизації окремих фактів, а також комісійних експертиз; 4) удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині унормування прав та обов'язків прокурора; 5) удосконалення кримінального законодавства України щодо особливостей кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя. Водночас наведені заходи не відображають особливостей протидії перешкоджанню розслідуванню ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, оскільки більшість із них реалізується під час розслідування майже всіх кримінальних правопорушень, в залежності від слідчих ситуацій, які виникають на стадії досудового розслідування.

2. Звертає на себе увагу відсутність в роботі суто теоретичних підрозділів, присвячених розгляду ретроспективних особливостей кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України, а також його розслідування, зарубіжного та міжнародного досвіду тощо. Ймовірно, це можна пояснити з точки зору прагнення автора вирішити практичні проблеми, пов'язані із розробкою та/або оновленням методики розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів. Однак, звернення до історії криміналістики могло би сприяти більш комплексному вирішенню поставлених перед дисертаційним дослідженням завдань із урахуванням власного історичного та сучасного зарубіжного досвіду.

3. У дисертації автор неодноразово вказує на тісний взаємозв'язок між кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 301 КК України та іншими діяннями проти моральності (здебільшого, мова йде про втягнення особи у зайняття проституцією та створення місць розпусти). При цьому в дослідженні не сформульовано жодної пропозиції щодо удосконалення методики

розслідування та не розглянуто специфіку проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у випадку наявності факту сукупності таких кримінальних правопорушень.

4. У підрозділі 3.2 автор вказує на відсутність чітких критеріїв оцінки порнографічних предметів, що формує судово-експертний суб'єктивізм, зумовлений очевидною кореляцією між морально-ціннісними орієнтирами судового експерта та результатами вивчення об'єктів, наданих на дослідження. Із урахуванням потреб сучасної судово-експертної діяльності, а також положень розділу IV Закону України «Про судову експертизу» ним виокремлено змістовні складові міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи із дослідження об'єктів, які мають ознаки порнографічних предметів: 1) залучення фахівців із інших держав для надання консультацій із особливостей оцінки предметів на наявність ознак порнографічних предметів; 2) залучення фахівців із інших держав для спільного проведення судових експертиз (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» та ст. 542 КПК України); 3) обмін досвідом із експертними установами зарубіжних країн шляхом стажування судових експертів для підвищення рівня кваліфікації із судово-мистецтвознавчої, судово-психологічної та комп'ютерно-технічної експертизи; 4) встановлення міжнародних наукових зв'язків з метою приведення у відповідність та до єдиного зразку методик оцінки предметів, які містять ознаки порнографічних предметів (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 24 Закону України «Про судову експертизу»). Це віднесено до найбільш вагомих висновків, отриманих під час дослідження в цій частині. Водночас, більш доцільним було б акцентувати увагу на особливостях та можливостях удосконалення методик, які використовують судові експерти під час дослідження порнографічних предметів.

5. Завдання, поставлені перед дисертаційним дослідженням, були б вирішені більш комплексно, якби в роботі автор більш детально розкрив особливості застосування негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України.

Вищенаведені зауваження, які в певній мірі носять характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку якості виконаної дисертантом роботи. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в цій дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий вклад автора в юридичну науку. Вдалий і логічно поєднаний вибір у дослідженні питань, їх актуальність, розумне співвідношення теоретичних міркувань та прикладів з практики, чіткість викладу матеріалу, аргументованість наукових висновків і узагальнень свідчать про значний науковий рівень проведеного дослідження та його практичне значення. Автор сформулював свої висновки, які здатні стати значним внеском у розвиток криміналістики.

На основі викладеного вище можна зробити загальний висновок про те, що дисертація Варфоломєєва Віталія Валерійовича «Криміналістична характеристика та методика розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему, яка має суттєве значення для науки криміналістики. Робота виконана на належному теоретичному рівні і відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами), і автор дисертації – Віталій Валерійович Варфоломєєв заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**



Максим КОРНІЄНКО